

Siels

KRUIPNIEUWS

Periodiek van de sjocgroep der NJN

Jaargang 64 (2003) nummer 1

Colofon

Het **Kruipnieuws** is het tijdschrift van de plantensociologische werkgroep (sjoc) van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJNI). Hierin verschijnen onder andere verslagen van activiteiten en onderzoeken. Aankondigingen van excursies, kampen en andere mededelingen verschijnen in het mededelingenorgaan Eenbes.

Lid worden van de Sjoc: voor NJN leden bedraagt het lidmaatschapsgeld € 3,40; voor anderen € 5,-. Maak dit bedrag over op giro 476009 t.n.v. NJN SJOC Werkgroep te Wageningen.

Het is ook mogelijk **donateur** van de sjoc te worden. Donateurs ontvangen ook het Kruipnieuws. Donateur worden kan door € 6,80 over te maken op de hierboven genoemde girorekening.

Kopij voor het **Kruipnieuws** mag naar Lidewij of Louise (zie hiernaast.)

Kopij voor de **Eenbes** mag naar Bram Kuijper (zie eveneens hiernaast.)

Adreswijzigingen kun je doorgeven aan Janne Kool (zie wederom hiernaast.)

De sjoc is één van de 7 werk-

groepen van de **Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJNI)**. De NJN is een vereniging voor jongeren van 12 tot 25 jaar die geïnteresseerd zijn in de natuur. Er zijn 38 afdelingen verspreid over Nederland die in de weekeinden excursies organiseren naar natuurgebieden in de omgeving. Tijdens de schoolvakanties of lange weekeinden kun je op kamp. In de zomer zijn er zomerkampen in Nederland en in het buitenland. In het landelijk blad 'Amoeba' staan verslagen van de zomerkampen en andere activiteiten en onderzoeken uitgevoerd door NJN-leden. Voor meer informatie: www.njn.nl, e-mail: info@njn.nl.

Inhoud

Plantjes en Pim Fortuyn p. 4
Verslag PWG-hemelvaartweekendje te Wageningen
door Steven Clays

Bomen over dijken p. 11
door Sjoerd Steenbergen

Een grote stapel papier. Een berg informatie. p. 19
door Janne Kool

Is dat leuk? p. 20
Een kadercourse over sprieten
door Jos Käfer

Uit Den Oude Doos p. 22
door Sitske Rennen

Voorwoordje

Daar is ie dan weer.. De laatste van enkel mijn hand, de volgende samen met Lidewij. Deze is ietswat verlaat, door omstandigheden of beter verlegde prioriteiten. Maar door het bladeren in mijn flora om wetenschappelijke en Nederlandse namen bij elkaar te zoeken, heb ik weer veel zin gekregen om het veld

in te gaan en alle plantjes (opnieuw) te leren. Die vogels heb ik nu wel weer gehad..

Dus snel op kamp maar weer wantbuiten wordt het steeds meer lente, en begint het allemaal weer te groeien!

Lou

Plantjes en Pim Fortuyn.

Verlag PWG-hemelvaartweekendje te Wageningen

Steven Clays
Zuidkaai 18
9000 Gent
09.329.66.37
steven.clays@pandora.be

(met dank aan Jurgen Herman)

Een poging om het grondgebied van onze jongste JNM-afdeling een beetje beter te leren kennen op botanisch vlak? De toeristische dienst van Wageningen nu ook actief in jeugdbondsmiddens? Politieke beïnvloeding tot ver over de Nederlandse landsgrenzen heen? Misschien. Maar vooral: reis met ons mee naar de streek op de grens van Gelderland en Utrecht en kom te weten wat PWGers er het afgelopen Hemelvaartweekeinde uitstaken!

Wageningen heeft iets onwerkelijks. Veel te klein om een echte studentenstad te zijn, en toch herbergt ze een internationaal gerenommeerde landbouwuniversiteit. Misschien zeggen namen als Alterra of DLO je wel iets... Wageningen ligt evenmins het gebied dat als 'Randstad' wordt bestempeld, volgens sommige demografen met stip het dichtst bevolkte gebied. Neen, Wageningen straalt een soort rust uit. En sedert 1 januari van dit jaar heeft ook de JNM er een afdeling. Een aantal JNM'ers/sters

zijn er immers gaan studeren en besloten er dan maar samen op uit te trekken. In combinatie met een schare PWG-afgevaardigden leverde dit ontspannen en rechtgeaarde natuurstudie op.

Toch even situeren. Wageningen, gelegen in het noorden van de provincie Gelderland, bevindt zich aan de zuidwestrand van de Hoge Veluwe. Grotere steden in die buurt zijn Arnhem en Apeldoorn. We logeerden gedurende de loop van het kampje in de gastvrije Droevendaalsesteeg (ook wel 'Droef' geheten), een soort 'woonkolonie' in bungalows, waar per bungalow 6 studentenkoten zijn ondergebracht. Verder heeft Droef een mascotte in de vorm van een oude bok, ontelbare kippenhokken, een aantal hangbuikvarkentjes en een zeer gemoedelijke sfeer. Er was enige opschudding die dagen, omdat de moordenaar van Pim Fortuyn, een zekere Volkert Vander Graaf, daar enkele jaren geleden ook gewoond had. Naar verluidt waren er zelfs bedreigingen geweest aan het adres van de 'linkse' bevolking van Droevendaal. Maar van geweld of agressiviteit was niks te merken, toen we er toekwamen. Het was er zomer en iedereen lag er z'n hangmat.

Gauw kennismaken met de eerste deelnemers: Koen De Rijk, een sympathieke teddy die zich die dag vanwege de warmte echter volledig 'huidhoofd' had laten scheren. Hij was er vergezeld van Yanti Ehrentraut. De voorzitter van JNM-Wageningen, Jurgen Herman, is een soort zichzelfopladdende tuinkabouter voor wie je niks anders dan sympathie kan hebben. Hij was de drijvende kracht achter het weekeindje. Er was ook Nederlands bezoek: Louise Marius van de NJN mocht onze exclusieve compagnie genieten. Naarmate het weekeinde vorderde, groeide het gezelschap aan, dus daarover straks meer.

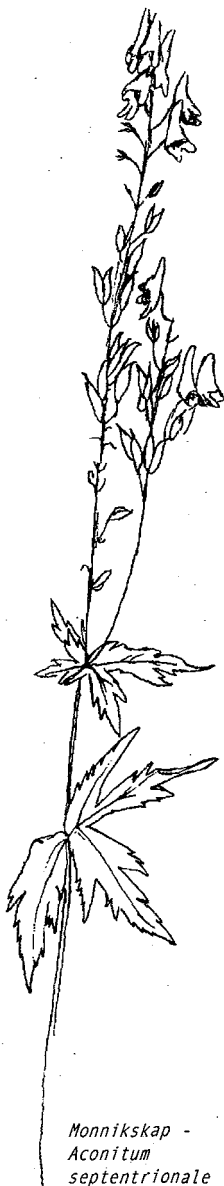
Dat de Droevendaalsesteeg al heel wat te bieden had, getuigt deze summiere waarnemingenlijst van een kleine avondexcursie in en rond het terrein. Het was vooral opvallend dat de opgesomde soorten voorkwamen rond een vijvertje dat was ontstaan doordat er grond was gewonnen om op diverse plaatsen de terreinen van de Droevendaalsesteeg op te hogen.

Grote muur (*Stellaria holostea*)
Gelderse roos (*Viburnum*

opulus)
Veelbloemige veldbies (*Luzula multiflora*)

Kantig hertshooi (*Hypericum dubium*)
Lidsteng (*Hippuris vulgaris*)
Kleine watereppe (*Berula erecta*)
Moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*)
Klimopereprijs (*Veronica hederifolia*)
Beekpunge (*Veronica beccabunga*)

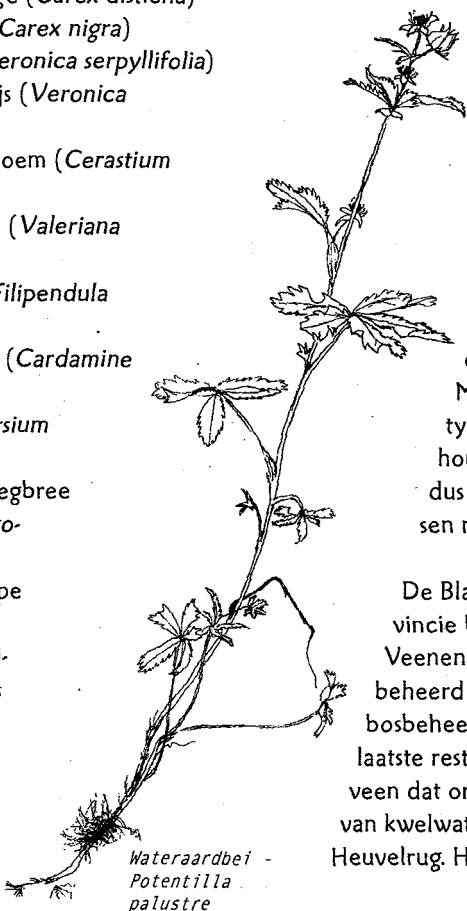
Recupereren van de lange reis kon slechts door vast slapen, om toch op tijd op staan voor een dagje 'Wageningen en omgeving'. Ondertussen hadden zich ook Bram 'Othello' Bauwens, Michiel Nuyts, een zekere Katrien (waarvan me de achternaam maar niet te binnen wil schieten) bij de groep gevoegd. Met deze olijke bende schuimden we het Binnenveld en de bijbehorende Veenkampen van Wageningen af, gelegen tussen Wageningen en het dorpje Veenendaal. Veen is er al een tijdje niet meer te vinden, maar het gebied telt enkele

Monnikskap -
Aconitum septentrionale

proefvelden van de Wageningen UR ("Universiteit & Research" op van die marketingtermen kicken onze noorderburen nogal). Een vlakje veel bemesten, een vlakje weinig bemesten, een vlakje jaarlijks maaien, een ander tweejaarlijks, en ga zo maar door. We stortten ons op hetgeen er in bloei stond.

Moeraswalstro (*Galium palustre*)
 Kruiwend zenegroen (*Ajuga reptans*)
 Tweerijige zegge (*Carex disticha*)
 Zwarte zegge (*Carex nigra*)
 Tijmeprijs (*Veronica serpyllifolia*)
 Gewone ereprijs (*Veronica chamaedrys*)
 Kluiwenhoornbloem (*Cerastium glomeratum*)
 Echte valeriaan (*Valeriana repens*)
 Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*)
 Kleine veldkers (*Cardamine hirsuta*)
 Speerdistel (*Cirsium vulgare*)
 Grote waterweegbree (*Alisma plantago-aquatica*)
 Kleine watereppe (*Berula erecta*)
 Stijf vergeet-mijnietje (*Myosotis stricta*)
 Zachte dravik (*Bromus hordeaceus*)
 Gladde witbol

Wateraardbei -
Potentilla palustre

(*Holcus lanatus*)
 Grote vossenstaart (*Alopecurus pratensis*)

Voornamelijk de gewone zaken, dus. Al was de sfeer van het hypervlakke land doorkruist met lange populierenlanen en een soort eeuwige mist zeer apart. In Veenendaal werd er halt gehouden voor een picnic op het marktplein. Terwijl we onze 'bokes' naar binnenwerkten, parkeerden er maar liefst 5 vrachtwagens (die ons volledig insloten), lieten er werkmannen een hele koeltoonbank uit de supermarkt vallen en stonden er ons uit 'The Matrix' weggelopen types in de gaten te houden. We besloten dus maar door te fietsen naar de Blauwe Hel.

De Blauwe Hel -in de provincie Utrecht gelegen, bij Veenendaal- wordt beheerd door Staatsbosbeheer. Het is één van de laatste restanten mesotroof veen dat onder invloed stond van kwelwater uit de Utrechtse Heuvelrug. Het veengebied dat

zich tussen Wageningen en Veenendaal uitstrekt was tot begin jaren vijftig een van de rijkste natuurgebieden van Nederland. Op de laagste en moerassigste plekken bevonden zich zeggetrilvenen, plaatselijk 'hellen' genoemd, vandaar de naam. Blauwgrasland komt in de Blauwe Hel niet meer voor, wel nog in enkele gebiedjes in de buurt van Veenendaal.

Het gebied kent een sterke variatie aan rietland, open water, grote zeggenvegetaties, trilveen en moerasbos.

Botanisch gezien is het zeggetrilveen van de Blauwe Hel uniek omdat er heel wat soorten voorkomen die op andere plaatsen nauwelijks meer aan te treffen zijn. Ook voor zijn vogelrijkdom is het gebied gekend, het wordt tot de vogelrijkste gebieden van de Gelderse Vallei gerekend. De Gelderse Vallei strekt zich uit van zuid naar noord vanaf de Rijn tussen de stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug en de West-Veluwe. Deze stuwwallen bleven na de ijstijden achter als stille getuigen van de gletsjers die tot daar Nederland bedekten.

Veengebieden worden sterk bedreigd door ontwatering en bemesting. Vandaar dat actief pijlbeheer (er wordt gebruik gemaakt van 'artistisch' water, grondwater dat onder spanning staat en bij aanboren vanzelf naar boven komt)

één van de beheersvormen is in de Blauwe Hel. Bij een dergelijk soort beheer wordt de waterstand kunstmatig hoog gehouden. Er wordt ook aan maaibeheer gedaan, om nutriënten af te voeren.

Dotterbloem (*Caltha palustris*)

Penningkruid (*Lysimachia nummularia*)

Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*)

Holpijp (*Equisetum fluviatile*)

Lidrus (*Equisetum palustris*)

Moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*)

Wateraardbei (*Comarum palustre*)

Zompvergeet-mij-nietje (*Myosotis cespitosa*)

Trilgraszegge (*Carex brizoides*)

Zompzegge (*Carex canescens*)

Pluimzegge (*Carex paniculata*)

Kleine valeriaan (*Valeriana dioica*)

Waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*)

Diverse weilandjes in de buurt dienden nog als leerschool voor de meest algemene grassen van elkaar te onderscheiden. Dat sommige wegbermen nog wel een aantal interessante (en vreemde) planten herbergen, bewees de aanwezigheid van Deens lepelblad (*Cochlearia danica*) in een berm tussen een fietspad en een drukke baan. Deze soort is typisch voor (zoals mooi in een Nederlandse flora beschreven) 'des winters bepekeldde wegen'. Ook onze

nationale wegen en autostrades staan er vol van. Wegzout maakt van dergelijke plekken prima groeiplaatsen voor zoutminnende planten!

Ondertussen was 't in Droef al Pim Fortuyn wat de klok sloeg. TV, radio, gesprekjes, 't ging alleen maar over de ondertussen tot volksheld verheven 'relnicht', zoals een zeldzame criticaster zich liet ontglippen voor de ogen van de camera. Onze PWG-ploeg werd versterkt met Steven De Rijck en Roosmarijn Steeman. Hoe meer zien...

Zaterdag mochten we het voorrecht genieten met een paar lokale NJN'ers (die dan ook nog veel van planten wisten, zeg maar echte 'sjoccers') op stap te gaan. De excursie vertrok richting Bennekomse Meent. De Bennekomse Meent (14 ha) ligt net zoals de Blauwe Hel in de Gelderse Vallei, 2 km ten zuidoosten van Veenendaal. De Bennekomse Meent is een van de weinige overblijfselen van de ooit weidse blauwgraslanden in de Gelderse Vallei. Plantensociologisch is blauwgrasland een *Cirsio-Molinietum* associatie, een associatie van Pijpestrootje (*Molinia caerulea*) en Spaanse Ruiter (*Cirsium dissectum*).

Tormentil -
Potentilla
erecta

Door de talrijke overgangen van veen naar rivierklei en zand waren die plaatselijk orchideeënrijk. De Meent ligt precies op de overgang van een hoger gelegen zandgebied naar een veengebied. De soorten-

rijkdom is er enorm; soorten als Tweehuizige zegge (*Carex dioica*), Gevlekte Orchis (*Dactylorhiza maculata*), Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*), Grote Muggenorchis (*Gymnadenia conopsea*), Vetblad (*Pinguicula vulgaris*), ... zijn er niet

moeilijk te vinden. Hier bevindt zich de belangrijkste groeiplaats van Vetblad in Nederland. Vetblad eist een fosfaatarm, dynamisch milieu. De dynamiek wordt van nature geleverd door insijpelend water en het graafwerk van mollen. Om de soort in stand te houden wordt er geplagd. Maaien en actief pijlbeheer zijn de heersende beheersmaatregelen. Het door kwelwater gevoed blauwgrasland wordt sterk bedreigd door afwatering en eutrofiëring. Tijdens de excursie was op diverse plaatsen al Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) te zien, die een indicator is voor verzuring. Het gebied is in eigendom van staatsbosbeheer, verder wordt er veel onderzoek verricht door de leerstoelgroep Natuurbeheer van Wageningen Universiteit.

Een bezoekje leverde
het volgende op:

Tormentil (*Potentilla
erecta*)

Kale jonker (*Cirsium
palustre*)

Spaanse ruiter (*Cirsium
dissectum*)

Blauwe knoop (*Succisa
pratensis*)

Kleine valeriaan
(*Valeriana dioica*)

Moerasrolklaver (*Lotus
uliginosus*)

Poelruit (*Thalictrum
flavum*)

Moerasvergeet-mij-nietje
(*Myosotis scorpioides*)

Hondsviooltje (*Viola
canina*)

Lidsteng (*Hippuris
vulgaris*)

Veldzuring (*Rumex
acetosa*)

Ridderzuring (*Rumex
obtusifolius*)

Moeraskartelblad
(*Pedicularis palustris*)

Dotterbloem (*Caltha palustris*)

Wateraardbei (*Comarum palustre*)

Moeraswalstro (*Galium palustre*)

Gele lis (*Iris pseudacorus*)

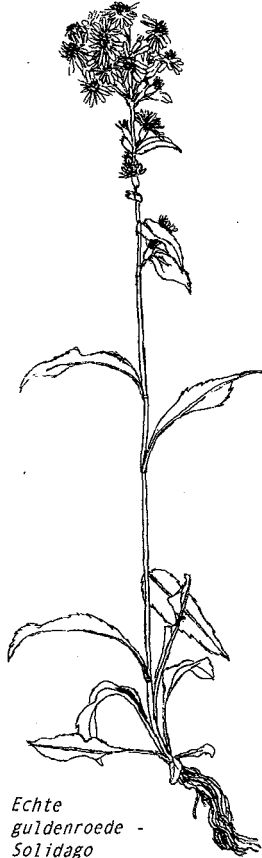
Slanke waterweegbree (*Alisma
lanceolatum*)

Brede orchis (*Dactylorhiza majalis*)

Heksenmelk (*Euphorbia esula*)

Gewone smeewortel (*Symphytum
officinale*)

Zomprus (*Juncus articulatus*)

Echte
guldenroede -
*Solidago
virgaurea*

Veelbloemige veldbies

(*Luzula multiflora*)

Zwarte zegge (*Carex nigra*)

Blauwe zegge (*Carex
panicea*)

Veenpluis (*Eriophorum
angustifolium*)

Liesgras (*Glyceria maxima*)

Geknikte vossenstaart
(*Alopecurus geniculatus*)

En toen kwam er een
pijnlijke scheiding: Belgen
en Nederlanders gingen elk
een andere richting uit, de
Belgen richting markt, de
Nederlanders richting nog
meer planten... We zagen
elkaar pas weer des avonds,
toen bleek dat soms er toch
wel degelijk mentaliteitsver-
schillen bestaan tussen
NJN'ers en wijzelve, de
JNM'ers/sters.

Wat bij ons de pret niet kon
vergallen hoor: des namiddags de-
den we de Blauwe Kamer aan. Dit
rivieroeversreservaat in de uiter-
waarden van de Nederrijn, is niet
speciaal gekend vanwege zijn plan-
ten, maar is op zich wel een specta-
culair natuurontwikkelingsgebied. Er
werden krekken gegraven, de zo-
merdijken werden er verlaagd en
daardoor kreeg de rivier plaatselijk
weer vrij spel. Het geheel wordt ook
nog eens begraasd door
Konikpaarden (die af en toe wel

eens een argeloze toerist onder handen nemen) en Galloway-runderen. Helaas zagen we er niet zo heel veel vogels, waar het gebied toch wel om gekend staat...

De Blauwe kamer ligt aan de voet van de Grebbeberg. Deze Grebbeberg vormt ter hoogte van de Nederrijn een abrupt einde van de Utrechtse Heuvelrug. We hadden er een prachtig uitzicht op de uiterwaarden. Hoewel het grootste gedeelte een uitgegroeid eikenhakhoutbos is, stonden er (vooral aan de voet) heel wat plantjes.

Jacobskruid (*Senecio jacobaea*)

Voederwikke (*Viccia sativa-sativa*)

Gewone reigersbek (*Erodium cicutarium*)

Slipbladige ooievaarsbek (*Geranium dissectum*)

Beemdoeivaarsbek (*Geranium pratense*)

Zachte ooievaarsbek (*Geranium molle*)

Muizenootje (*Hieracium pilosella*)

Vijfvingerkruid (*Potentilla reptans*)

Grote muur (*Stellaria holostea*)

Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*)

Peterselievlier (*Sambuca nigra*, variëteit *lacinata*)

Klimopereprijs (*Veronica hederifolia*)

Gewone ereprijs (*Veronica chamaedrys*)

Veldereprijs (*Veronica arvensis*)

Groot heksenkruid (*Circaea*

lutetiana)

Kruisbladwalstro (*Cruciata laevipes*)

Echte kruisdistel (*Eryngium campestre*)

Valse salie (*Teucrium scorodonia*)

Gewone salomonszegel

(*Polygonatum multiflorum*)

Dalkruid (*Maeanthemum bifolium*)

Gewone veldsla (*Valerianella locusta*)

Die avond moest het ervan komen: al onze opgedane plantenvreugde en dito kennis, kwam eruit via een 'mascotte' van de bungalow alwaar Koen De Rijck woont: een soort struisvogelmarionet, die luisterde naar de naam 'Uruburu'. Geen enkele kat op Droevendaal was nog veilig, alle blokkende studenten mochten een vriendelijk tikje op hun ruit verwachten... Maar dat zijn misschien verhalen die je later in afdeling Wageningen of op PWG-kampjes eens kan opdissen.

De ochtendexcursie van zondag naar het Renkums beekdallandschap was er dan ook veeler eentje om wat uit te blazen. De treinreis zou immers dubbel zo lang in beslag nemen, maar ons hoorde u al lang niet meer klagen. Bedankt, JNM-Wageningen!

Bomen over dijken

Sjoerd Steenberg
Wilhelminaweg 4
6703 AT Wageningen
sured@dds.nl
0317-426801

Waar gaat dit over?

Het afgelopen half jaar (of eigenlijk iets langer) heb ik me voor mijn biologiëstudie bezig gehouden met de plantengroei op en langs rivierdijken. Het rivierengebied neemt namelijk een belangrijke plaats in ons landschap in. De rivierduinen, oeverwallen, stroomruggen en zandige dijken leveren milieuomstandigheden op die doen denken aan de midden-Europese situatie. In de plantensoorten die je er aantreft kun je dit terugzien. Veel plantensoorten die je in ons rivierengebied aantreft zijn in ons land ook beperkt tot het rivierengebied. We noemen deze planten stroomdalplanten en het gebied waar je ze aantreft wordt het Fluviaal district genoemd.

Helaas is de natuur langs de Nederlandse rivieren niet gevrijwaard gebleven van de gevolgen van intensivering van het grondgebruik door mensen. Bemesting, overbegrazing en het gebruik van herbiciden veranderden het milieu dusdanig dat veel stroomdalplanten erg zeldzaam werden of zelfs uit ons

land verdwenen zijn. Recreatie in de uiterwaarden deed ook niet veel goeds. In de jaren '80 en '90 zijn op veel plaatsen langs onze rivieren dijkverbeteringen uitgevoerd. Die waren noodzakelijk omdat de rivieren steeds meer water moesten verwerken (betere afwatering van akkers en weilanden!) en de dijken

*Lvendelhei -
Andromeda polifolia*

steeds zwakker bleken.

Bij zo'n dijkverbetering is veiligheid natuurlijk het hoofdbelang. Helaas was het aanvankelijk ook vrijwel het enige belang. Daardoor zijn veel stroomdalplanten van de dijk verdwenen. Het is moeilijk om ze vervolgens weer terug te krijgen, te meer omdat de omstandigheden na de dijkverbetering allerminst gunstig zijn. Denk maar aan inzaaiing met snelgroeïende grassen of aan te voedselrijk en vochtig bodemmateriaal.

Gelukkig kwam men er iets na 1990 achter dat het zo niet langer kon. Het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu besloot dat er een commissie moest komen die moest uitzoeken hoe dijkverbeteringen vorm moesten krijgen en hoe ze beter in het landschap ingepast konden worden. In 1993 kwam deze 'Commissie Boertien' met haar conclusies. Twee zaken zijn daarbij erg belangrijk geweest: "volgens de Commissie Boertien moet bij dijkverbeteringen meer rekening gehouden worden met landschap, natuur en cultuur (de zgn. LNC-waarden)

Om deze belangen zo goed mogelijk te waarborgen moet volgens de commissie voor dijkverbeteringsprojecten de procedure van milieueffectrapportage (m.e.r.) verplicht gesteld worden.

Deze adviezen zijn opgevolgd door het ministerie. Vanaf 1994 is het ver-

plicht een m.e.r. te doorlopen alvorens de dijk kan worden verbeterd. Dat kwam mooi uit, want juist in 1995 en 1996 kwamen twee hoogwaterperiodes die aanleiding gaven voor nieuwe dijkverbeteringen.

En dan komt nu mijn inbreng om de hoek kijken. Ik heb voor 9 dijkverbeteringsprojecten, waarvoor tussen 1995 en 2000 de m.e.r.-procedure is doorlopen, gekeken wat nu het effect is op de plantengroei. Werd in het MER (dat is dus het eigenlijke rapport) wel voldoende aandacht aan de vegetatie besteed? Is er een inventarisatie uitgevoerd voorafgaand aan de dijkverbetering? En is op basis van het rapport gekozen voor een manier van werken die de beste kansen biedt aan stroomdalplanten? Ik ben ook zelf het veld in geweest om te kijken hoe de dijken er nu bij staan. Dat is weliswaar vroeg - de vegetatie is in de regel pas zo'n 5 tot 10 jaar na de dijkverbetering weer hersteld - maar toch heb ik een aantal zaken al kunnen constateren. In dit verslag kun je een indruk krijgen van de resultaten van mijn onderzoek.

Om wat voor planten gaat het eigenlijk?

De meeste stroomdalplanten zijn oorspronkelijk afkomstig uit centraal-Europa en het noordelijk deel van het Middellandse Zeegebied. Ze bereikten ons land vooral via de

Grote Ratelaar -
Rhinanthus angustifolia

Rijn: drijvende zaden die aanspoelden, zaden die met schepen meelifften of gewoon planten die zich langs de oevers voortplantten. Langs de rivier is veelal een zelfde milieu aanwezig, waardoor dit laatste ook een reële optie is. Het milieu langs de rivier doet wel denken aan een midden-Europees milieu: droog, voedselarm en vrij kalkrijk. Dat komt doordat de rivier onder meer zand en klei aanvoerde. Dit werd afgezet in de vorm van duintjes, oeverwallen, en stroomruggen (plaats waar vroeger een rivier stroomde). Ook de dijken, die vanaf de 11e eeuw door mensen werden opgeworpen, bestonden uit dit materiaal. Doordat het zand en de klei jarenlang op dezelfde plaats lagen kon er veel uitspoeling plaatsvinden. Voedingsstoffen zijn dan ook heel beperkt aanwezig. De kalk in het materiaal zorgt ervoor dat de bodem niet te zuur wordt. En door de hoge ligging van de diverse structuren is er ook nog een droog milieu. Dat wordt nog versterkt op plekken die op het zui-

den liggen: daar is de verdamping groter. Bovendien wordt het er 's winters niet zo koud. Deze eigenschappen maken, dat zich langs de rivieren veel verschillende plantensoorten door elkaar heen konden vestigen. Overheersers, zoals distels, zuring of bepaalde grassoorten, krijgen in deze vegetatie geen kans tot enorme groei te komen. Opvallend is het, dat stroomdalplanten en de vegetaties waarin ze voorkomen niet tegen langdurige overstroming kunnen. Ze zijn voor hun verspreiding wel afhankelijk van de processen langs de rivier maar krijgen liever niet met het rivierwater zelf te maken. De meeste stroomdalplanten vind je daarom op zuidelijk gelegen dijkhellingen, aan de polderzijde (het 'binnentalud').

Om een indruk te geven van wat je nu kunt zien op zo'n dijk volgen hier een paar namen van stroomdalsoorten:

- Groot streepzaad (*Crepis biennis*)
- Echte kruisdistel (*Eryngium campestrite*)
- Kattendoorn (*Ononis repens*)
- Cipreswolfsmelk (*Euphorbia cyparissias*)
- Grote bevernel (*Pimpinella major*)
- Rapunzelklokje (*Campanula rapuncululus*)
- Marjolein (*Origanum vulgare*)
- Sikkelkaver (*Medicago falcata*)
- Echt bitterkruid (*Picris hieracioides*)
- Brede ereprijs (*Veronica austriaca*)

ssp. teucrium)

Oosterse morgenster (*Tragopogon pratensis ssp. orientalis*)

Veldsalie (*Salvia pratensis*)

Kleine ruit (*Thalictrum minus*)

en diverse soorten Bremraap (*Orobranche sp.*)

Het is goed om te weten dat je in de ene vegetatie meer stroomdalplanten kunt verwachten dan in de andere. De meeste soorten vind je in de droge graslanden uit de gemeenschap van de *Koelerio-Corynephoretea*. Die vind je echter nog maar weinig in ons land. Vaker komt de Glanshavergemeenschap (*Arrhenatherion elatioris*) voor. Die is wat minder kritisch wat betreft kalkrijkdom en (afwezigheid van) voedingsstoffen, maar je vindt er toch nog vaak leuke soorten. De bekende bloemrijke dijken met veel Margriet (*Leucanthemum vulgare*), Wilde peen (*Daucus carota*), Fluitekruid (*Anthriscus sylvestris*) en Jacobskruid (*Senecio jacobaea*) vallen ook onder de Glanshavergemeenschap. Dit vegetatietype wordt in stand gehouden door de vegetatie regelmatig (2 keer per jaar) te maaien en het maaisel af te voeren. Doe je dat laatste niet, dan blijven er teveel voedingsstoffen achter en houdt de bodemlaag bovendien teveel vocht vast. Al snel krijg je dan opslag van Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Kropaar (*Dactylis glomerata*) of Berenklauw (*Heracleum sphondylium*). Overigens kan beweiden met bijvoorbeeld schapen, ge-

combineerd met een maaibeheer, ook goed werken. Wanneer een plaats waar de Glanshavergemeenschap groeit alleen maar beweid wordt (bijvoorbeeld met jonge koeien, zoals op sommige dijken gebeurt) ontwikkelt de vegetatie zich in de richting van een Kamgrasweide (*Lolio-cynosuretum*). Ook

Munt -
Mentha spec

daarin kunnen nog leuke soorten voorkomen, zoals Sikkelklaver, Ruijge weegbree (*Plantago media*), Echte kruisdistel en Kattendoorn. De laatste 3 soorten zijn goed bestand tegen beweiding: ze hebben stekels of groeien in rozetten. Wanneer een dergelijke vegetatie bemest en intensief beweid wordt verdwijnen de stroomdalsoorten. Wat dan ontstaat is het overbekende weiland met grassen en hier en daar een Madeliefje (*Bellis perennis*).

Wat voegt zo'n MER nu toe?

Milieueffectrapportage is bedoeld om het milieubelang een volwaardige plaats te geven in de besluit-

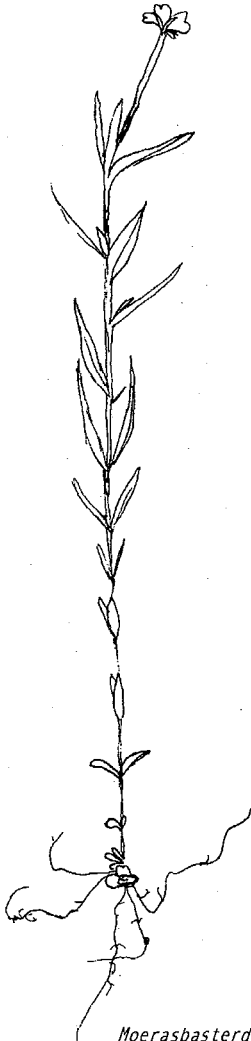
vorming bij grote projecten op het gebied van de ruimtelijke ordening. Ook het natuurbelang wordt steeds vaker daarbij gerekend. De procedure van milieueffectrapportage kent een boel stappen. De meeste daarvan zijn erop gericht alle noodzakelijke informatie boven tafel te krijgen. Voor de buitenwereld komt het m.e.r. tot leven als de startnotitie gepubliceerd wordt. Dat wordt bekendgemaakt door het bevoegd gezag, bijvoorbeeld een gemeente of in het geval van de rivierdijken de provincie. In de startnotitie beschrijft de initiatiefnemer wat hij wil gaan doen, waar en waarom, welke mogelijkheden hij voor ogen ziet en wat er onderzocht moet worden om de resultaten voor natuur en milieu te kunnen overzien. Vervolgens mag iedereen die dat wil inspreken op de startnotitie. Zo zijn mensen in staat om te wijzen op een belangrijk punt dat over het hoofd is gezien, of ze kunnen een alternatief voor de uitvoer van het project aandragen. Op basis van de startnotitie, de inspraakreacties en eventuele onderzoeken gaat de initiatiefnemer nu aan de slag om het MER te schrijven. In het MER moeten meerdere uitvoermogelijkheden staan voor het project, waaruit dan een gefundeerde keuze wordt gemaakt. Verplicht is het om een Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA) mee te nemen. Dat is die manier van werken waarbij de doelstellingen

van de initiatiefnemer bereikt worden met de minste schade voor natuur en milieu. Als het MER gepubliceerd wordt, kan nogmaals worden ingesproken. Ditmaal gaat het erom of alle belangrijke punten ook echt in het MER zijn verwerkt. De onafhankelijke Commissie voor de m.e.r. brengt ook een toetsingsadvies uit. Als iedereen het MER heeft goedgekeurd kan er een besluit worden genomen. Let wel: dat besluit hoeft niet per se het meest milieuvriendelijk te zijn. De initiatiefnemer kan op basis van allerlei argumenten (bijvoorbeeld kosten, hinder voor omwonenden, problemen bij de aanleg) kiezen voor een van de andere alternatieven die in het MER beschreven zijn. Hij moet zich daarover wel kunnen verantwoorden.

Milieueffectrapportage is dus een hulpmiddel dat zicht biedt op alle belangen die voor natuur en milieu gelden. Er kunnen nog steeds belangen in het geding komen, maar dat is dan meteen wel voor iedereen duidelijk. In de praktijk blijkt dat de methode een goede bijdrage levert aan de bescherming van natuur en milieu.

Nadat de activiteit is uitgevoerd gaat het evaluatieprogramma in. Daarin wordt bekeken of inderdaad de effecten optreden die zijn beschreven in het MER, of dat het allemaal heel anders uitpakt. Als de

resultaten voor natuur en milieu sterk negatief uitpakken, is de initiatiefnemer verplicht daaraan alsnog wat te doen. Helaas wordt er nog altijd weinig aandacht besteed aan evaluatie van milieueffectrapporta-

Moerasbasterdwederik
Epilobium palustre

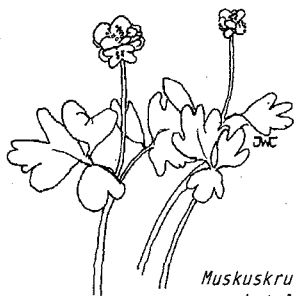
ges. Dat is jammer, want daardoor blijven resultaten van het ene project nog te vaak 'binnenshuis'; er wordt geen les uit getrokken voor volgende projecten. Bovendien zou evaluatie het belang van natuur en milieu nog beter kunnen hard maken.

En wat levert het op?

Voor mijn onderzoek heb ik 9 projecten geëvalueerd: 2 langs de Nederrijn/Pannerdensch kanaal, 2 langs de Waal, 1 langs de Lek, 1 langs de Maas en 3 langs de Gelderse IJssel. Voor al deze projecten was de vegetatie voorafgaand aan de dijkverbetering geïnventariseerd. Meestal gebeurde dat volgens de indeling in vegetatietypen volgens de Heidemij. Deze indeling is gebaseerd op de indeling in plantengemeenschappen volgens Westhoff en Den Held. De basis wordt gevormd door graslandtypen, watervegetaties, oever- en moerasvegetaties en vegetaties van stenige substraten, pioniervegetaties en bos- en struweelvegetaties. Aan de hand van de Heidemij-indeling worden vegetatiekaarten gemaakt, waarop precies te zien is waar op de dijk waardevolle vegetaties voorkomen. Ook de zeldzame soorten in deze vegetaties staan op de kaart. Van een enkel dijkvak waren Braun-Blanquetopnamen beschikbaar van voor de dijkverbetering of van direct erna.

Verschillen tussen de projecten zijn er wel in de manier waarop met het MMA wordt omgesprongen. Soms is dit als apart alternatief beschreven. Soms wordt echter volstaan met de melding dat het alternatief dat de voorkeur van de initiatiefnemer heeft tegelijk het MMA is. In andere MER's worden een voorkeursalternatief en een MMA beschreven; vervolgens is het midden daartussen het alternatief dat wordt uitgevoerd. Het hoeft niet zo te zijn dat dit nadelig is voor natuur en milieu, maar een dergelijke werkwijze zet op z'n minst aan het denken over de status van het MMA. Temeer omdat in die rapporten waarin het MMA als volwaardig alternatief is beschreven het nooit is uitgevoerd. Steeds is gekozen voor het alternatief dat bij aanvang van de procedure al de voorkeur van de initiatiefnemer had. Wel moet gezegd worden dat in veel gevallen er veel aan is gedaan om de stroomdalvegetatie te beschermen. Er is grond van de oorspronkelijke dijk teruggezet; soms zijn zelfs complete zoden van de

oorspronkelijke dijk later op de nieuwe dijk teruggezet. Ook is vaak een zaadmengsel uitgestrooid over de nieuwe dijk met veel zaden van stroomdalplanten erin. Een enkele maal is er te snel naar harde taludbekleding (betonsteen, graniet) gegrepen. Het argument daarvoor was, dat dit vele malen meer stevigheid bood dan een grasmat. Nu is het zo, dat een grasmat met veel soorten en ook veel bloeiende planten erg veel stevigheid blijkt te geven. Belangrijk zijn de verschillende typen wortels die in deze grasmat aanwezig zijn: die houden de grond over een tamelijk grote diepte (tot zo'n 40 centimeter!) vast. Op hele kwetsbare punten van de dijk kan overigens wel voor extra bescherming worden gekozen, vooral daar waar veel golfslag is. Op het betreffende dijkvak langs de Waal is uiteindelijk toch nog gekozen voor een groot aandeel harde bekleding, ondanks een negatief advies van de Commissie voor de m.e.r. Dat is jammer, want dit dijkvak had veel potenties voor de groei van stroomdalplanten. Ik vond er bijvoorbeeld Wouw (*Reseda luteola*), Aardaker (*Lathyrus tuberosus*), Wondklaver (*Anthyllus vulneraria*) en Goudhaver (*Trisetum flavescens*).

Muskuskruid -*Adoxa moschatellina*

Belangrijk blijkt, dat hoeveel je ook doet om de planten te behouden tijdens de dijkverbetering, alles valt of staat met het beheer daarna. Dat

was al bekend, maar mijn onderzoek wijst dat nog maar eens uit. Op sommige plaatsen waar veel voor de planten is gedaan (bijvoorbeeld zoden terugzetten) is door het veelvuldig gebruik van bestrijdingsmiddelen een slecht resultaat bereikt. Vaker nog komt het voor dat een dijkvak intensief met schapen beweid wordt. De planten komen daardoor niet tot bloei en er ontstaat een lage, soortenarme vegetatie. In zo'n vegetatie kunnen onsmakelijke soorten als Akkerdistel (*Cirsium vulgare*) en ook wel Ridderzuring (*Rumex obtusifolius*) tot enorme groei komen.

Op de meeste door mij bezochte dijkvakken heeft de vegetatie zich weer redelijk hersteld. Dat wil zeggen: er is weer een vegetatie die redelijk gesloten en soortenrijk is. In de meeste gevallen gaat het om een Glanshaverhooiland, hier en daar met kenmerken van Kamgrasweide (onder invloed van begrazing). In de meeste gevallen zijn de echt zeldzame soorten, die voor de dijkverbetering nog wel aanwezig waren, niet teruggekeerd. Het is wel mogelijk dat deze soorten er nog wel zijn en dat ik ze niet gezien heb. Toch kan voorzichtig gesteld worden dat de zeldzamere soorten een hardere

klap krijgen bij een dijkverbetering dan de meer algemene. Dat is ook te verklaren: zeldzame soorten stellen strengere eisen aan de omgeving. Ze zijn ook minder talrijk aanwezig in de zaadbank, waardoor de kans dat zaden aanslaan kleiner is. Eén van mijn conclusies is ook, dat bij het terugzetten van de toplaag het beste resultaat bereikt wordt wanneer die gedeelten van de dijk waar erg hoge natuurwaarden aanwezig zijn, apart worden gehouden van de rest. Zo kunnen de planten die aan een zeer eigen milieu gebonden zijn hun 'eigen' stek zoveel mogelijk behouden.

Samenvattend

Waterschappen zijn verplicht rekening te houden met stroomdalplanten bij het verbeteren van de dijk. Steeds meer zien ze ook zelf het nut van een mooie, stevige begroeiing in. Er is veel goede wil en bij de dijkverbetering wordt in voldoende mate rekening gehouden met de op de dijk aanwezige vegetatie. Dat werpt vruchten af, maar er wordt niet geheel mee voorkomen dat de vegetatie erop achteruit gaat. Met een juist beheer, liefst gecombineerd met een monitoringproject, kan naderhand nog veel extra winst behaald worden.

Een grote stapel papier. Een berg informatie.

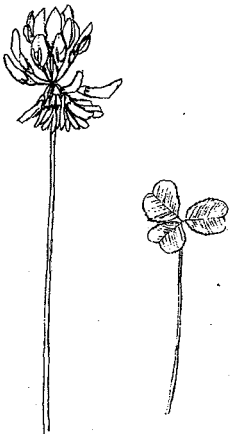
En waarom dit geheel herverdeelt zou moeten worden.

Janne Kool
Lokhorstlaan 57
3981 ZC Bunnik

Een luid geronk deed het liefvallige dorpje waarin ik woon opschrikken. De grote verhuiswagen stopte voor het huis. Vanuit het raam van mijn kamertje keek angstig naar buiten. De sjocbibliotheek arriveerde. Stoer als we zijn brachten Sjoerd en ik deze massa's papier in hoog tempo naar boven. Zonder veel moeite nam het geheel drie kasten in beslag. Mij werd gewezen op de vrij recente catalogus die aanwezig was. De kaft melde mij dat hij dateerde uit 1964. Een doos met daarin alle dubbele Kruiptnieuwsen deed de

kasten bijna instorten. En de stapel tijdschriften die nog geordend moesten worden. Voorzichtig informeerde ik naar de ordening, die ongetwijfeld aanwezig was een deze stapel dozen. Sjoerd stelde me gerust en melde mij dat het niet echt geordend was. Ik was vrij ontsteld over de chaos die heerste. Het zal je daarom niet verbazen dat we besloten om dit geheel te ordenen. Alleen geordend zal er optimaal gebruik van gemaakt kunnen worden. Een gedeelte zullen we brengen naar het NH-archief van de NJN. Een gedeelte zal ook vrijkomen. Zo kunnen mensen die interesse hebben oude Kruiptnieuwsen nu al reageren. Doe dit snel, want ze blijven niet eeuwig op je wachten. Als je denkt dat er tussen al deze boeken, tijdschriften en overdrukken nog interessante informatie zit, dat je kunt gebruiken. Dan kun je, als lid, natuurlijk altijd even bellen. Uw bibliothecaresse zal dan haar best doen, om het tot je te doen komen.

Mocht je door dit verhaal over chaos een drang tot hulp krijgen dan nodig ik je bij deze uit om te komen helpen ordenen. Want wat is er fijner dan het snuffelen tussen boeken en excursieverslagen uit de jaren dertig?

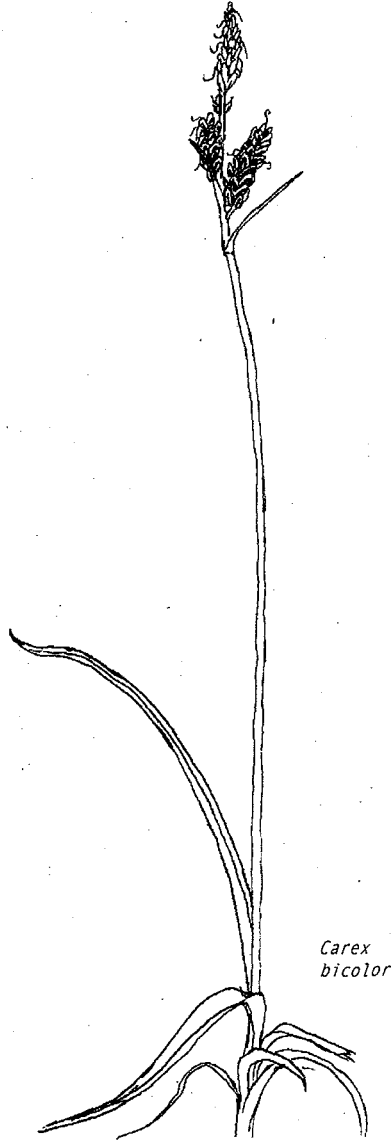
Witte klaver -
Trifolia repens

Is dat leuk?

Een kadercourse over sprieten

Jos Käfer
Droevendaalsesteeg 95
6708 PS Wageningen
jos.kafer@98.student.wau.nl
0317-421812

Al dat groene wat je (in de zomer tenminste) om je heen ziet, en waar je meestal niet met een loepje naar kijkt, maar op ligt, op kauwt, mee kunt fluiten en waardoor de koeien melk geven, dat was in Lorraine onderwerp van een excursie. Naast flora's en loepjes moest er behangpapier mee, om in het veld online met de modernste communicatiemiddelen een stoomcursus sprieten aan te bieden in de beperkte tijd van één dag. De hellingen in Lorraine vormden allereerst een mooie collegezaal met genoeg afleiding om je niet te hoeven vervelen tijdens een korte introductie over de bloembouw van grassen, cypergrassen (waartoe de zegges behoren) en russen. Hierna wisten de deelnemers natuurlijk genoeg van kafjes, naalden, urntjes en tulpjes om zelf Rode-Lijstsprieten te gaan scoren. Dat is in Lorraine echter bijna makkelijker gedaan dan gezegd met een Heukels' Flora. Eén van de eerste grassen die eens aan de kafnaald gevoeld werd bleek een Ruwe dravik (*Bromopsis ramosa*) te zijn, een kring met twee

ondersoorten die in Nederland beide op Rode Lijst 1 staan. Geen nood, in ieder van ons schuilde een wetenschapper en na kritisch onderzoek en het heen-en-weer-interpreteren van de termen die door Ruud van der Meijden bedacht zijn werd consensus bereikt: natuurlijk staan beide ondersoorten hier. Zo vonden die dag vele sprieten een voortijdig einde, hetgeen slechts door weinige voorbijgangers opgemerkt zal zijn, want wie kijkt er nu naar grassen? Het antwoord is verbazingwekkend simpel: wij. En als je er ook bij wil horen bieden we je komend jaar een pracht van een kans (ook als je echt geïnteresseerd bent, ben je welkom). In het voorjaar, als alle bloemen hun pracht laten zien, gaan wij een cursus aanbieden en doorlopen over grassen, cyper-

grassen en russen (kortom een 'sprietencursus' dus).

Natuurlijk zul je zenuwslopende vragen moeten beantwoorden in de determinatietabellen en het honend gelach van je medecursisten moeten ondergaan als je toevallig een smalle weegbree probeert te determineren met de grassensleutel terwijl dit nog in het Kruipnieuws heeft gestaan (we verzekeren je echter dat het lang niet zo erg is als congres, of je op congres nu voor of achter de tafel zit). Maar dan heb je ook wat. Binnen de hele NJN zul je bekend staan als 'sprietenexpert' na het succesvol afronden van deze cursus, je zult een leven als ster leiden en op elk kampje een ander aan de haak kunnen slaan op grond van je status, zo zeer dat het vervelend wordt. Maar dat heb je er voor over, of niet?

Uit Den Oude Doos

Wat je allemaal niet tegenkomt in tweede handsboekwinkels... Zelfs een Flora uit 1888. Wat ik vooral erg leuk vond aan die flora, was dat er een lijst met vertalingen van Latijnse termen in staat. In dit kruipnieuws

vind je daar alvast en deel van en ook de inleiding wilde ik jullie niet onthouden.

Sitske

Voorbericht voor den eersten druk.

Den Heer Dr. W. G. H. STARING,

Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs.

Hiernevens heb ik het genoegen, U het eerste stuk aan te bieden eener eenvoudige handleiding tot het determineren der inlandische planten, die door U ten behoeve van het onderwijs in de kruidkunde aan de Hoogere Burgerscholen gewenscht werd. Zij is zoo ingericht, dat ook leerlingen van de laagste klassen, zoodra zij eenige elementaire kennis van de plant en hare organen bezitten, kunnen beginnen met het determineren van zoodanige voorwerpen, waarvan het onderzoek op zich zelf geen al te groot bezwaar oplevert, terwijl tevens meer-gevorderden gelegenheid vinden, om, naarmate zij de hulptabellen niet meer behoeven, zich van deze los te maken en een strengere wetenschappelijken weg in te slaan.

Ik hoop, dat dit werkje aan de bedoeling zal beantwoorden, en behulpzaam zijn aan het schoone streven, om de Nederlandsche jeugd door eigen aanschouwing en onderzoek in de kennis der omringende natuur op te leiden.

Met verschuldigde hoogachting,

LEIDEN, 1870.

W. F. R. SURINGAR.

SOORTSNAMEN, NAAR EIGENSCHAPPEN GEGEVEN :

- acer*; *aceris*, *acre*, scherp (van smaak.)
- acutis*, *is*, *e*, zonder bebladerden, bovenaardschen stengel.
- acetosellus*, *a*, *um*, klein en zuur, kleine zure.
- acicularis*, *is*, *e*, naaldvormig.
- aculeatus*, *a*, *um*, gestekeld.
- acutifolius*, *a*, *um*, met spitse bladen.
- aestivalis*, *is*, *e*, in den zomer bloeiend.
- affinis*, *is*, *e*, verwant.
- agrarius*, *a*, *um*, op akkers te huis behoorend.
- albidus*, *a*, *um*, witachtig.
- albus*, *a*, *um*, wit.
- alpestris*, *is*, *e*, op hooge bergen te huis behoorend.
- alterniflorus*, *a*, *um*, met afwisselend staande bloemen.
- amarellus*, *a*, *um*, klein en bitter, kleine bittere.
- amarus*, *a*, *um*, bitter.
- ambiguus*, *a*, *um*, dubbelzinnig, licht te verwarren.
- amethysteus*, *a*, *um*, blauwpaars.
- amphibius*, *a*, *um*, zoowel op het land als in het water levend.
- amplexicaulis*, *is*, *e*, stengelomvattend.
- ampullaceus*, *a*, *um*, kruikvormig, met kruikvormige deelen.
- angustifolius*, *a*, *um*, smalbladerig.
- annuus*, *a*, *um*, éénjarig.
- apetalus*, *a*, *um*, zonder bloembladen.
- apiculatus*, *a*, *um*, gepunt.
- aquaticus*, *a*, *um*, in het water groeiend.
- arborescens*, naderende tot den boomvorm.
- arenosus*, *a*, *um*, in zand groeiend.
- argenteus*, *a*, *um*, zilverwit.
- arrhizus*, *a*, *um*, zonder wortel.
- arvensis*, *is*, *e*, als onkruid op akkers voorkomende.
- asper*, *aspera*, *asperum*, ruw.
- atrorubens*, donkerrood.
- aucuparius*, *a*, *um*, dienende om vogels te vangen.
- aurantiacus*, *a*, *um*, oranje-goel.
- auricomus*, *a*, *um*, met gulden haar, loof, enz.
- autumnalis*, *is*, *e*, in den herfst bloeiend.
- baccatus*, *a*, *um*, besachtig, bessen dragend.
- bacciferus*, *a*, *um*, met bessen.
- barbatus*, *a*, *um*, met een baard.